Ор74.03
А13
А-407185

ХОЗЫРА (МАЗИТОВА) АБДУЛЬМЕНЕВА
МАРСЕЛЬ ГАРИПОВ
МАРАТ СУЛТАНГУЗИН

ХАЛКЫБЫЗНЫҢ КАҺАРМАН КЫЗЫ БАГБОСТАН МӨЭМИНОВА

Ор74.03
А13
Ор74.03
74.03(2)6-422
+ОрД

УДК
ББК

Мәгърифәтче Багбостан Мөэминованың
140-еллык юбилеена багышлана

а-407185
Государственное учреждение культуры Оренбургская областная универсальная научная библиотека им. Н.К. Крупской
ДАРСТВЕННЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР

Китапны төзүчеләр:
Хазирә Абделменева, Мирсәй Гариф, Марат Солтанхуҗин.

Гарәп графикасындагы 43 бит язманы
Хазирә (Мәҗитова) Абделменева укыды.

Халкыбызның каһарман кызы Багбостан Мөэминова:
тормышы һәм иҗаты.
Бу китап татар мөселман хатын-кызлар мәктәбе мөдире һәм мөгаллимәсе Багбостан ханым Мөэминова турында. «Багбостания» мәктәбе 1908-1924 елларда эшләгән. Шәхес культы корбаны.

Язмаларның 1/3 өлеше Мәдинә ханым Рахимкулованың шәхси архивына нигезләнгән.

Багбостан Мукминова – отважная дочь народа
Книга о жизни и творчестве Мукминовой Багбостан ханум. Педагог-просветитель является основателем и директором татарской женской школы «Багбостания» в 1908-1924 гг. Репрессирована.

1/3 часть материала для книги взята из личного архива Мадины Рахимкуловой.

г. Оренбург, 2024

Государственное бюджетное
учреждение культуры
«Оренбургская областная универсальная
научная библиотека им. Н.К. Крупской»
КР

УПРАВЛЕНИЕ ПО ДЕЛАМ АРХИВОВ
РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН
ГОСУДАРСТВЕННОЕ КАЗЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ АРХИВ
РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН
Ул. Карла Маркса, 4, г. Уфа, 450077
тел. 272-04-13, 72-41-96
cgiarb@gasrb.ru

Абдульменеевой Х.Г.
Братьев Корастылевых пр-т,
д.55, кв.26
г. Оренбург

АРХИВНАЯ СПРАВКА
от 25.08.2017г. № 2075/т
на № _______ от ______

В документах архивного фонда Оренбургского магометанского духовного собрания в метрической книге мечети деревни Мендеево (так в тексте документа) Мензелинского уезда Уфимской губернии (ныне Мензелинский р-н Республики Татарстан) за 1884 год в разделе «о родившихся» имеется метрическая запись №4 по женской линии о рождении Багибустан (так в тексте документа), которая родилась 16.05.1884г. (по старому стилю)

Родители: отец – ясашный (так в тексте документа) Вильдан Мухаметшарифович (фамилия не указана).

мать – Гафифа (отчество, фамилия не указаны).

Родилась в деревне Мендеево (так в тексте документа).

Основание: И-295 оп.9, д. 953, метрическая книга №19.
Перевод арабографичного текста.

Директор архива Г.Г. Хайритдинов

Главный специалист Р.З. Саитгалин

Кереш сүз

Мин Никитино (Рәдүт) авылы Сарыкташ районы Оренбур өлкәсендә туганмын. Минем укытучым Мәдинә Рәхимкулова, туган авылымдагы мәшһүр затларның онытылган исемнәрен яңартырга кушып, (галим, шагыйрь Гобәйдулла Мөэминов (Рәдүди), хатыны мөгаллимә Багбостан Мөэминова һәм шагыйрь, мөгаллим Төхфәт Ченәкәй турында) архив материалларын калдырды. Мин, Аллаһка тапшырып, һәрберсенә истәлек такта куярга һәм алар турында китап язарга ният кылдым.

Әлхәмдүлилләһ, хәзерге көндә өчесенең дә юбилей елларына истәлек такта куелды. Гобәйдулла Рәдүди турында китап яздым, кабер ташын яңарттым. Инде чират аның хатынына килеп җитте.

14.10.2014 елны мәшһүр мөгаллимә Багбостан ханыма, 130-еллык юбилеена, Оренбур өлкәсе Сарыкташ районы Кабан авылында истәлек тактасы куйдым. Багбостан ханым турында китап язу нияте белән мин Уфа, Казан архивларында, ә Марат Солтанхуҗин Оренбур архивында эзләнде. Китап язарлык байтак мәгълүмат табылды.

Бу китапны язарга ярдәм иткән мәшһүр язучы Марсель Гариповка (тәхәллүсе Мирсәй Гарифкә) зур рәхмәтлемен! Марсель агай миңа Багбостан ханымның Истанбулда 2 ай ярым булган сәяхәтен ачыклаган мәкаләне (1914 ел, май-август) һәм Фәридә Текның фотосурәтен бирде.

Марат Солтанхуҗин Оренбург архивында байтак эзләнде: Багбостан ханымның кыз фамилиясын (Шәрипова), «Багбостания» мәктәбенең мөһерен (печать) һәм шәкертләрен тапты. Хәтта матди яктан да ярдәм кулы сузды! Афәрин!

Багбостан үзе язган һәм аның турында булган мәкаләләрне гарәп графикасыннан кириллицага үзем күчердем.Татарстанда Багбостан турында язучылар да күренеп китә. Тик аларның мәкаләләре бертөрле: Сәйфи Кудашның «Татар халкының каһарман бер кызын» нан алынган.

Мең рәхмәтләр иганәчеләремә, Рәдүт авылыннан якташларыма, табибларга:

Марат улы Ренат Тукманбетовка,
Гадел улы Раиль Гатиатуллинга,
Рәшит улы Әнвәр Искәндәровка,
Файзрахман улы Рөстәм Маннановка

I бүлек. 1896-1925 еллар

XX гасыр башында мөслимә хатын-кызлар мәктәбе

1892 елны Гани бай Хөсәенов Казалыдан кире Каргалыга кайта. 23 ел буе фидакарь хезмәт курсәткәне өчен Казахстан халкы сәүдәгәргә зур бәһа бирә. 1-гильдия сәүдәгәре Гани бай Хөсәенов – «Почетный Гражданин г. Казалинска» һәм «Көмеш медаль» белән бүләкләнә!

Гани бай Каргалыда, җиң сызганып, мәгърифәт эшенә тотына. Ул мөселман хатын-кызларына мәктәпләр, 3-айлык җәйге курслар ача. Моңа хәтле мәдрәсәдә малайлар гына укыган, ә кызларны мулла хатыны (абыстай) өендә укыткан. Гани бай Каргалыда мәктәп өчен зур бина төзегән яки Оренбурда өй сатып алган. Һәрбер мәктәпнең матди ягын үзенә алган, һәр мәктәп 30-35 меңгә килеп баскан. Яңа ысул белән (җәдид) укытыр өчен ул башта укытучылар әзерләгән. Аларны Кырымга җибәреп, Исмәгыйль Гаспралыда укыткан (җәдитчә укыту 1883 елда башлана). Аннан Гани бай үзе 3-айлык җәйге курслар ачып җибәрә. Директоры итеп, алдынгы карашлы Аюб бен Ибраһимны куя. (Борһан Шәрәф, «Гани бай», 1913)

1. **«Нәзирә ханым мәктәбе»**. Мәктәп мөдире Нәзирә Гайнуллина.
2. **«Рәмия мәктәбе»**. 1897ел. «Башлангыч сыйныфлар өчен укытучылар әзерләү» җәдид мәктәбен узенә йөкли мәгърифәтче Мәхубҗамал (Борнаева) Рәмиева, алтын чыгаручы һәм шагыйрь Закир Рәмиевның хәләл җефете.

Борһан Шәрәф - язучы, журналист

Мәхубҗамал Борнаева-Рәмиева 1861-1943

3.**«Әдһәмова мәктәбе»**. 1901-1925 еллар. Мәктәп мөдире «Рәмия мәктәбен» тәмамлаган Сәлих кызы Фатыйма Әдһәмова. Берничә елдан бу мәктәптә аның кызлары Зәйнәп һәм Хәдичә дә укытачак.

ФАТЫЙМА ХАНЫМ АДАМОВА

19 нчы гасырның ахырында Гани бай Хөсәенев Татар Каргалысында 9 нчы мәхәлләдә 400 сумга бер өй сатып ала һәм яңа ысул белән укытыр өчен кызлар мәктәбе ачып, мәктәпкә мөгаллимә итеп Салих карый кызы Фатыйма ханым Адамованы тәгаенли. Мәктәпне мәхәллә халкына вакыф итеп бирә. Бу мәктәптә һәр ел 35-40 кыз бала укыдылар.

Берничә елдан соң Фатыйма ханым Оренбургка күчә һәм шулай ук Гани бай мәктәбендә (кызлар урта мәктәбе) мөдирә һәм мөгаллимә булып 1925 елга кадәр эшли. Бу мәктәптә аның ике кызы: Зәйнәп Мостафа кызы Адамова һәм Хәдичә Мостафа кызы Котлыбулатова география, тарих һәм башка фәннәрдән дәрес бирәләр. 1917 нче елдан соң бу мәктәп совет кызлары өчен урта мәктәп булса да, халык арасында әлегә кадәр «Фатыйма Адамова мәктәбе» дип атала. 1919 нчы елда анда 140 кыз укыган.

Мәктәпнең бинасы хәзерге Комсомольская һәм Зиминская урамнары чатында, «Тысяча мелочей» дигән кибеткә каршы (хәзер икенче кат өсталгән).

Бу мәктәптә Советлар Союзы Герое Шамил Абдрашитовның әнисе, мәшһүр Шәмсетдин Зәкинең оныгы Галимә Гобәйдулла кызы һәм Камәрия апа Сабитова укыганнар. Алар ул елларны бик сагынып сөйлиләр иде. Мәктәптә укыганда ятлап алган Г.Тукай, Ш.Бабич, М.Гафури һәм башкаларның шигырьләрен сөйлиләр иде.

1925 нче елны Фатыйма ханым, кызлары, барча гаиләләре белән Ташкентка китә. Бу мәкалә «Гани бай» (Оренбург, 1913) дигән китаптан һәм Оренбург Дәүләт Архивыннан (ГАОО, Ф-Р-450, д-1192, 1919, л-490) файдаланып язылды.

Мәдинә РӘХИМКУЛОВА.

Рәсем Мидхәт Подмарев эше.

Сәлих кызы Фатыйма Әдһәмова
1917 ел

Зәйнәп Камалова

4.**«Зәйнәп Камалия мәктәбе»** 1910-1925 еллар. «Хөсәения» мәдрәсәсе степиндиаты булган, Бейрут институты тәмамлаган Сәләх Камал һәм хатыны Зәйнәп, җәдид хатын-кызлар мәктәбе ачалар.

Оренбургская женская средняя татарская школа, организованная преподавателем медресе «Хусаиния» Салахом Камалом в 1910 году. Существовала до 1925 года. В центре (в белом платье): директриса школы Зайнаб ханум Камалия. Школа называлась «Зәйнәб Камалия мәктәбе». Во втором ряду (справа налево) известная учительница-активистка Маһибадар Шангареевна Юзеева-Подмарева

Женская татарская средняя школа в Оренбурге (школа Зайнаб Камалии), 1916 год. Сидят на стульях, слева: Учительницы: 1. Нахар Шангареевна Юзеева (1895–1926)
Слева сидит в белом – заведующая школой Зайнаб Камалия; около нее в белом – Хадича Валищева – сестра Зайнаб; Рядом с ней в белом воротнике – Махифарваз Фазлымухаммедовна Аксанова (1894–1869); Последний ряд, слева: 1. Бибинур – в будущем зав. библ. им. Хусаина Ямашева в Оренбурге.

Эти строчки к выше опубликованной фотографии написаны рукой Мадины Рахимкуловой

5.**«Багбостания мәктәбе»**. 1908-1925 еллар. Мәктәп мөдире «Әдһәмова мәктәбен» тәмамлаган Вилдан кызы Мөэминова Багбостан.

На фотографии верхние 2 строки на арабском языке,
нижние 3 строки - на татарском языке

وما تأنيثُ لِاسمِ الشَّمسِ
ولا التَّذكيرُ فَخرٌ لِلهِلالِ

اورنبوردا برنجی قزلر مکتبی و برنجی معلمه‌لر
قورصی‌نڭ مدیره و معلمه‌سی باغبستان خانم

Ниже перевод рукописи на татарском и русском языках:

Кояш «женский род»та булса да кимчелеге юк,
Ай «мужской род»та булса да өстенлеге юк.

Если бы женщины были такими,
Они бы достойнее были мужчин.
Не стыдно «солнцу» быть женского рода,
Как «месяц» не может хвалиться мужским.
(*Из книги Джихан Махмуд Мутавалли «Самые лучшие женщины»*)

Оренбурда беренче кызлар мәктәбе вә беренче мөгаллимәләр курсының мөдире вә мөгаллимәсе Багбостан ханым

Школы для женщин-мусульманок в начале XX века

Оренбургский купец Михаил Степанович Спицын, выходец из крестьян Нижегородской губернии (известен также тем, что в 1901-1912 годы был заведующим военно-конским участком в Оренбурге), в 1908 году сдал внаем один из своих домов в 242-ом квартале по переулку Балтенковскому (ныне – Трофимовскому) под частную школу для девочек-мусульманок.

Открыла эту школу в Старой слободке Багбустан Вильдановна Мукминова (1884-1963) вместе со своим мужем Губайдуллой Габдулловичем /Радуди/ Мукминовым, татарским поэтом и педагогом (1886-1912).

«Багбустания». 1-е Мусульманское женское городское училище г. Оренбурга Багбустан Мукминовой (Дом М.С. Спицына).

В традиционном мусульманском обществе девочек обучали жены священнослужителей, «остазбикэ», или «абыстай», как правило, у себя на дому. Целью такого воспитания была подготовка будущих жен и матерей, поэтому учили их только ведению домашнего хозяйства, кулинарному искусству, шитью, вязанию, а также чтению Корана и религиозно-

Для соблюдения приличий, предупреждения возможных нарушений исламской морали им не преподавалось письмо на родном языке. Однако со второй половины XIX столетия в условиях разложения патриархальной общины и укрепления капиталистических отношений, диалога западной и восточной культур в среде российских мусульман начинается постепенно меняться отношение к месту и роли женщины в общественной жизни. В национальной печати, художественной литературе и драматургии со всей остротой поднимаются актуальные вопросы бесправного положения и духовного гнета мусульманок в семье, их изоляции от общества, а также проблемы, связанные с многоженством.

Закир Рамиев

С 80-х годов XIX века разворачивается движение за реформирование системы мусульманского образования (джадидизм) на основе внедрения нового звукового метода обучения грамоте, классно-урочной системы, экзаменов, разработки учебных программ, включения в них естественных и гуманитарных дисциплин. В рамках этих процессов на рубеже XIX-XX веков стали появляться частные женские школы, не связанные с конкретными приходами, которые давали не только религиозно-нравственное воспитание, но и светское образование.

В 1897 г. крупный татарский купец и благотворитель Абдулгани (Гани) Мухаммед-галиевич Хусаинов (1839-1902) открыл в Сеитовом посаде (с. Татарская Каргала) женское училище для подготовки кадров новометодных школ, которое возглавляла известная просветительница Махуба-ханум Рамиева, жена золотопромышленника, мецената и поэта Закира Рамиева. В 1910 г. там начала работу вторая женская новометодная школа «Мухаррамия», директором которой стала Назира-ханум Гайнуллина.

Махубджамал ханум Рамиева

К 1916 г. в школах при 1-й соборной мечети Сеитова посада Ракия Ахмедовна Хисамова, Зейнаб Латыфовна Хисамова, Нафиса Ахмедовна Хисамова и Биби-Размал Мухаммедшариповна Хаялина обучали 120 девочек, при 4-й Асхобземал Исхакова – 30, при 7-й Хуснижамал Якупова – 25 и

Эчтәлек

Метрика из Национального архива РБ 2
Кереш сүз 3
I бүлек. 1896-1925 еллар
XX гасыр башында мөслимә хатын-кызлар мәктәбе 4
«Нәзирә», «Рәмия», «Камалия», «Әдһәмова», «Багбостания» мәктәпләре
Школы для женщин-мусульманок в начале XX века 8
II бүлек. 1884-1963 еллар
Багбостан Мөэминованың тәрҗемәи хәле, Мирсәй Гариф 14
Документ из Инспекции ГО ОКН Оренбургской обл. (Табульдину Ю.З.) 20
III бүлек. 1914-1916 еллар
Багбостан ханым «Сөембикә» журналына язган мәкаләләр.
Истанбул хатирәте гарәп, графикасы 26
Истанбул хатирәте, кириллица 29
7-еллык «Багбостан мәктәбе»нең «Укыту планы», 1915 ел 34
Сәяхәт хатирәләре, кириллица 36
Ир белән хатын мөнәсәбәтләре, гарәп графикасы 44
Ир белән хатын мөнәсәбәтләре, кириллица 47
Ир белән хатын мөнәсәбәтләре, гарәп графикасы (ахыры) 50
Ир белән хатын мөнәсәбәтләре, кириллица (ахыры) 52
Вазыйфалар, гарәп графикасы 55
Вазыйфалар, кириллица 59
Бала тәрбия итү, гарәп графикасы 63
Бала тәрбия итү, кириллица 65
IV бүлек. 1916-1917 еллар
Прошение об устроении курсов в селе Кабанкино, 1916г. 67
Ике көн Кабан авылында, гарәп графикасы 71
Ике көн Кабан авылында, кириллица 74
Бөтенрусия мөслимәләренең I съезды 79
I Всероссийский съезд мусульманок в Москве 82
Педагогические 2-месячные курсы в с. Кабаново летом 1917г. 86
Багбостан ханым оештырган курста укыткан мөгаллимнәр 88
Сара Шакулова – преподаватель на «Учительских курсах» в Кабанкино 92
Сара Есова. Ученица Багбостан Мукминовой 95
Багбостан Мөэминованың «Укытучылар курсы»нда укыган шәкертләре 99
V бүлек. 1918 ел
«Унъеллык гыйльми хезмәт» китабы, 1918 ел, гарәп графикасы 102
Ун еллык гыйльми хезмәт китабы, кириллица 126

VI бүлек. 1938-1953 еллар
Из архива Чк-ГПУ-НКВД Башкирской АССР 145
Официальное письмо из ФСБ РФ 149
Багбостан Мөэминованы белүчеләр юкмы? 150
Оригинальный текст письма «Брадарь Шәриф туганкай», араб.граф. 153
Оригинальный текст письма «Брадарь Шәриф туганкай», кириллица 154
VII бүлек. 2014 ел
Багбостан Мөэминовага истәлек тактасы ачу. Кабан авылы, 2014 ел 155
Мәшһүр Багбостан ханымның туган җиренә сәяхәт. Х.Абделменева 158
Ачыла архивлар – языла язмышлар. Әлфия Җамали «ЯВ» 160
Знаменитая Багбустан оказалась уроженкой деревни Мяндеево
Азнакаевского района. Л.Нурлыева 168
VIII бүлек. Шаһитлар
Мәүҗүдә Солтанхуҗина 169
Профессор Тауфик Гизулхакович Солтангузин 174
Ләлә (Едиханова) Солтанхуҗина 178
Клара һәм Гатия ханымнарның хатирәләре 179
Камал (Макаева) Шарипова Гиният кызы 180
Әнием, Сания (Макаева) Мәҗитова Халиулла кызы 181
IX бүлек. 1996 ел
Багбостан ханым турында язган мәкаләләр
Халкыбызның каһарман бер кызы. С. Кудаш 185
Багбостан мәктәбе. Л. Хәмидуллин 191
Милләт горурлыгы. Р. Үтәбай-Кәрими 193
X бүлек. 2014 ел
«Яңа Вакыт» гәзитендә мәкаләләр
Йөз елдан соң да эзлибез, В. Шәрәфетдинова 198
Ачыла архивлар – языла язмышлар. Ә. Абделхаликова 201
Багбостан Мөэминованың тууына 125 ел. Х. Абделменева 202
По страницам архивных газет. Ф. Биктимиров 203
Мөэминовлар турында буклетлар. Х. Абделманева 204
Документы о выявлении Объекта культурного наследия 207
Йомгаклау 210
Китапны төзүчеләр 213
Мой наставник – Мадина Фатхеевна Рахимкулова 214
Возрождая память народную. Х. Абдульменева 215
XI бүлек. 1884-2024 еллар
Знаменитые люди села Никитино 216
Багбостан Вильдановна Мукминова. Биография 217
Губайдулла Мукминов/Радуди/. Стихи 218
Метрика из Национального архива РБ 222
Губайдулла Габдуллович Мукминов/Радуди/ 221
Тухфатулла Гизатуллович Ченакаев. Биография 226
Чыганаклар 229

Конец ознакомительного фрагмента

Уважаемый читатель!

Размещение полного текста данного произведения невозможно в связи с ограничениями по IV части ГК РФ.

Эту книгу Вы можете почитать, обратившись в отдел краеведения Оренбургской областной универсальной научной библиотеки им. Н. К. Крупской по адресу: г. Оренбург, ул. Советская, 20.